

Ігор Срібняк

КІННІ, АРТИЛЕРІЙСЬКІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ КАПИКУЛУ В ОСМАНСЬКІЙ АРМІЇ

У статті автор аналізує шляхи формування, поповнення та функціонування корпусу капикулу в Османській імперії у XIV–XVI ст. і зокрема його спеціальних підрозділів. На відміну від інших частин османської армії корпус капикулу дуже швидко став не тільки військовою силою, але й професійною військовою організацією, яка з часом набула вагомого політичного впливу в державі.

Ключові слова: Османська імперія, капикулу, яничари, султан, військо.

В статье автор анализирует пути формирования, пополнения и функционирования корпуса капитулу в Османской империи в XIV – XVI вв. и в частности его специальных подразделений. В отличие от других частей османской армии корпус капитулу очень скоро стал не только военной силой, но и профессиональной военной организацией, которая со временем приобрела существенное политическое влияние в государстве.

Ключевые слова: Османская империя, капитулу, янычары, султан, войско.

In the article the author is analyzing the ways of the formation, reinforcement and functioning of the Kapikulu division in the Ottoman Empire during the XIV – XVI centuries as well as its special subdivisions. In contradictions to the other divisions of the Ottoman Army the Kapikulu was not only the important military force but also had essential influence in the state.

Key words: the Ottoman Empire, Kapikulu, janissaries, sultan, army.

Османська імперія в часі свого найбільшого піднесення в другій половині XIV – XV ст. обіймала величезні площі в межах трьох континентів та перебувала в центрі європейської політики. Жодна значна політична чи військова акція, що мала відбуватись в Середземномор'ї та прилеглих до неї територіях не відбувалась без санкції Стамбулу. Зрозуміло, що ці здобутки були обумовлені насамперед тією обставиною, що османи диспонували однією з найпотужніших в світі армій.

Відтак не є дивним, що дослідників різних країн до сьогодні цікавлять проблеми організації та комплектування феодалного ополчення османів (т.зв. «тімариотського війська») [3; 5; 10;] та регулярних частин османської армії (т.зв. *капикулу*), і зокрема яничарського корпусу [7; 6; 8; 9], який був одним зі специфічних елементів цієї організації, невід'ємним атрибутом і навіть символом Османської імперії.

Публікація надзвичайно важливого у джерельному відношенні трактату невідомого автора з історії та організації яничарського корпусу дозволила пролити додаткове світло на процес його створення та комплектування, а також з'ясувати ступінь впливу яничарів на перебіг політичних процесів в Османській імперії [4]. Опрацювання цієї та суміжних проблем було продовжено виходом у світ значної за своїм обсягом узагальнюючої праці «Османська імперія. Класична доба 1300 – 1600» [2], в якій містяться деякі дані про шляхи комплектування яничарського корпусу (у т.ч. підрахунки його кількості).

В українській історіографії одним з перших до вивчення обставин формування та функціонування яничарського корпусу звернувся Т.Чухліб [11], проте в його розвідці, так само як і у вищеназваних працях, будь-які дані про інші підрозділи війська капикулу були практично відсутні. Єдиним виключенням з цього правила стала поява синтетичної праці «История Османского государства...», цілий розділ якої був присвячений аналізу проблем комплектування та внутрішньої організації османського війська, у т.ч. й корпусу капикулу [1].

Формування палацової султанської гвардії *капикулу* (буквально – раби монаршого порогу), яка існувала на регулярній основі та комплектувались спочатку з числа полонених вояків (система *пенчик кануну*) було розпочато султаном Мурадом II у 1362 р. шляхом творення перших підрозділів «нового війська» *йені чері* (яничарів). До палацової гвардії капикулу, крім пішого корпусу яничарів, у різний час також увійшли шість кінних бьолюків (полків) *сюварі* (*капикулу сюварілері*), корпус гармашів (*топчу*), гарматна обозна служба (*топ арабаджи*), корпус зброярів (*джебеджи*) і новобранці (*аджемі оглани*) [3, с.146]. Дещо пізніше були сформовані ще два допоміжні підрозділи – корпуси саперів (*лягимджи*) і бомбардирів (*хумбараджи*). Кожен з цих корпусів являв окремий *оджак* (назва корпусів капикулу – *оджак* (очаг, сім'я) – символізувало єдність їх вояків).

Порядок комплектування корпусу було змінено вже за часів правління наступника Мурада – султана Баязида (1481 – 1512 рр.) – якщо перші яничарські загони комплектувались з числа полонених християн, захоплених під час військових експедицій османів на Балканах, то

в кінці XIV ст. було запроваджено практику рекрутування яничарів з числа християнських підданих султана через надзвичайний податок «кров'ю» (*девширме*). Вона відрізнялась від попередньої системи тим, що набору підлягали не полонені християнські юнаки, а сини християн, що проживали на землях, які вже тривалий час перебували в складі Османської імперії. В середині – другій половині XV ст. практика девширме застосовувалась тільки в тому випадку, коли турки захоплювали незначну кількість полонених і тому не могли забезпечити всіх потреб корпусу капикулу в його поповненні [7, с.196].

Таким чином комплектування військ капикулу мало відбуватись за рахунок юнаків здебільшого християнського віросповідання після проходження ними кількарічної попередньої підготовки в рамках особливого османського інституту – вже згаданого корпусу аджемі огланів (букв. – «ненавчені хлопці»), який власне й забезпечував ісламізацію та потурчення набраних у такий спосіб юнаків. Як правило, це були підлітки 14-18 років, які набирались як в європейських, так і в азійських володіннях Османської імперії, причому вербувальники (з числа яничар) намагались відбирати юнаків середнього і вище середнього зросту, гарної статури, фізично розвинутих і з правильними рисами обличчя. Всі видатки (на одяг – червону накидку і гостроверхий ковпак такогож кольору, а також на харчування під час подорожі до Стамбулу) покривались за рахунок місцевого населення там, де відбувався набір девширме. У кількісному відношенні цей податок (*хілат баха* або *кул акчеси*) становив спочатку 90-100 акче, збільшившись з плином часу втричі, а в XVII ст. – вже в шість разів.

Найпочесніше становище серед військ капикулу займав «кінногвардійський» оджак *сюварі* (*сюварілері*), творення якого розпочалось ще за часів правління Мурада II. Тоді за пропозицією Кара Тимурташ-паши було сформовано бьолюк *сіляхдар*, який отримав свій особливий прапор жовтого кольору, завдяки чому набув неофіційної назви «жовтопрапорного». Першими до його складу були зараховані *іч оглани* з охорони султанського гарему. Під час військових походів вояки цього бьолюку розташовувались праворуч султана, і у разі необхідності вони розчищали дорогу для війська та ремонтували мости, використовуючи для цього місцеве населення. Матеріали для ремонтних та дорожніх робіт сіляхдарам надавали джебеджи. Крім того до обов'язків кіннотників цього бьолюка входило виконання важливих церемоніальних функцій: вояки-*тугджу* несли султанський бунчук (символ султанської влади, довга палиця з прядками з кінських волос і золотою кулею на верхівці), ще 30 сіляхдарів *йедекчи* (резервістів)

доглядали за султанськими кіньми та забезпечували їх перевезення з місця на місце, відділ *бучукджу* займався тим, що роздавав дрібні монети бідним під час просування султана та його почту. Загалом бьолук поділявся на 260 невеликих підрозділів, командування ним здійснював *сіляхдар агаси* [1, с.301].

Ще один кінний бьолук капикулу – *сіпахі* – був створений за часів правління Мегмеда Фатіха¹, і завдяки своєму прапору також мав неофіційну назву *кирмизи байрак* («червонопрапорний»). В мирний час до функцій вояків цього підрозділу входило збирання джизьє та інших видів податків з підданих султана, у військовий – *сіпахі* (разом з *сіляхдарами*) охороняли намет султана та усюди його супроводжували; у разі необхідності *сіпахі* використовувались для риття окопів для яничар. До складу бьолуку входило близько 300 невеликих (20-30 чол.) підрозділів, командування ними здійснював бьолукбаши (агаси) *сіпахів*. Цей бьолук невдовзі став «правофланговим», відтіснивши на лівий фланг *сіляхдарів*.

У середині XV ст. до бьолуків *сіляхдар* і *сіпахі* було додано ще чотири – спочатку кінні загони *правих і лівих улuffedжи*², які йшли в бій під зеленими прапорами. Однією з найважливіших функцій *улuffedжи* була охорона державної скарбниці під час походів та боїв. Сім осіб з числа *улuffedжи* (т.зв. *субаши*) мали право збирати не внесені вчасно податки (як у грошовому, так натуральному еквіваленті), ще троє найавторитетніших вояків цього бьолуку мали привілей продавати старі намети, кошти від чого також мали зараховуватись до державної скарбниці. Ще за кілька років до корпусу було влито два бьолуки *правих і лівих гарібів* (чужаків, тобто мусульман, які походили з тих територій, що не входили до складу османських володінь), до яких зараховували тих вояків, які відзначились своєю хоробрістю на полі бою. На марші вони займали крайнє праве і ліве становище на флангах султанської кінної гвардії, під час битви гаріби охороняли намет султана та його обоз, а також *санджак-і шеріф* та інші султанські прапори. Гаріби також забезпечували султанський табір дровами під час зупинок на перепочинок. За мужність і хоробрість під час боїв гаріби могли бути переведені до «старших» підрозділів [1, с.302].

¹ Мегмед II Фатіх (Завойовник), роки правління: 1444 – 1446, 1451 – 1481 рр.; здобув ґрунтовну освіту, володів кількома мовами, вивчав астрономію і математику. Здійснив цілу низку успішних військових походів, за своєю натурою був вольовою і жорстокою людиною, яка заради досягнення своїх цілей не зупинялась ані перед чим.

² Займали у бойових порядках позиції на правому і лівому флангах, відповідно – праворуч від *сіпахів* та ліворуч від *сіляхдарів*. Такий порядок зберігався і під час зупинок армії.

В такий спосіб кінний корпус капикулу став включати шість бьолюків (звідси і його назва – *алтибьолюк халки* або «люди шести бьолюків»). Кожен воїн-кіннотник був озброєний луком і стрілами, сокирою, палашем, кинджалом, шаблею, булавою (вогнепальна зброя кіннотниками не використовувалась); мав і захисні обладунки – щит, шолом, лати. Корпус підпорядковувався безпосередньо султану і був елітним підрозділом, перехід до якого з піших частин вважався високою відзнакою для будь-кого з яничарів. Кількість кіннотників суттєво коливалась – від 8 до 20 тис. чол. – справа в тім, що під час воєнних кампаній число сюварі значно зростало за рахунок залучення до корпусу обслуги з числа полонених та різних інших категорій воїнів-кіннотників¹. Кожен бьолюк мав свого командира – агу (бьолюкбаши), які користувались значною самостійністю, але «першим серед рівних» вважався сіпахі агаси. Через близькість цих офіцерів до султана їх ще називали *рікаб аги* («стременні»).

Комплектувались кінні частини здебільшого з числа випускників дворових шкіл Едірне, Галати та Ібрагім-паши, тобто через систему «девширме», відтак в етнічному відношенні основу кінної гвардії султана склали особи нетурецької національності – албанці, хорвати, боснійці, греки, вірмени та ін., які були набрані ще дітьми серед немусульманського населення імперії. Пройшовши вишкіл й виховання в Палаці у якості іч огланів, вояки цих підрозділів являли собою еліту османської гвардії. Крім того, до складу османської кінної гвардії потрапляли ті яничари, які виявили на полі бою виняткову військову доблесть. Кожне зарахування (переведення) до складу кінногвардійських частин османського війська називалось «входженням в бьолюк» та супроводжувалось виплатою з державної скарбниці *тіркеш баха[си]* («ціни сагайдака») у 300 акче.

Проте вже на початку XVII ст. система комплектування «кінногвардійських» частин османської армії кардинально змінюється – до бьолюків починають записувати синів сюварі (*веледеши*), які фактично успадковували місце служби своїх батьків. Інколи до числа кіннотників потрапляли бостанжи, а то й взагалі сторонні особи (за умови проходження трьохрічної служби в провінції). Це відразу позначилось на боєздатності кінногвардійських бьолюків – кіннотники втрачають свої кращі бойові якості та перетворюються на один з чинників неста-

¹ Сюварі на кожні 5 акче своєї платні мали утримувати при собі ще одного кіннотника. Ця система була скасована в середині XVII ст. після непоодиноких випадків заворушень в їх середовищі, а також через надужиття щодо місцевого населення, до якого припускались сюварі.

більності в державі. Через затримку виплати жалування вони часто вдавались до різного роду демонстрацій, хоча отримували за службу навіть вищу (аніж яничари) платню. Навіть та обставина, що за збирання деяких державних податків їм виплачувалась грошова винагорода (*гулямийє*) – не зупиняло сюварі від виявлення свого незадоволення.

В складі військ капикулу був і оджак *топчу* (гармашів)¹, який також відіграв важливу роль в структурі регулярної османської армії. Визначення точної дати створення корпусу викликає значні труднощі через брак документальних джерел, але можна з певністю стверджувати, що це сталося через кілька років після створення яничарського війська, бо комплектування топчу відбувалось з числа аджемі огланів. За часів правління Мегмеда Фатіха розвиток гарматної справи отримав додатковий імпульс, що було пов'язано з використанням мортир та будівництвом Топхане – казарм для топчу та майстерень для відливання гармат. Крім того, майстерні з відливки гармат були побудовані й поза межами османської столиці, зокрема у Белграді, Темешварі, Шкодері, Правешті та ін. Ядра для гармат (*юлле*) відливались здебільшого на рудниках, після чого доставлялись до майстерень топчу. Вони були різної ваги (від 8 до 22 *окка* – 10-28 кг) і діаметру (інколи – до одного метру). Двічі на тиждень топчу проводили навчальні стрільби під керівництвом ашчибаши (уста), причому для кожного типу гармат існували свої знавці.

Корпус складався з 72 орта, які входили до бьолюку аги і джемаат (кількість топчу в 1571 р. становила 1099 чол.[4, с.224], збільшившись у кінці XVI ст. до чотирьох тисяч осіб; у подальшому чисельність гармашів змінювалась – від 1452 чол. за часів правління Мурада IV до 5084 осіб при султані Ібрагімі, залишаючись приблизно такою ж до XIX ст.) [1, с.296]. Мав місце фактичний поділ топчу за спеціалізацією – майстрів з відливання гармат і власне артилеристів, які брали безпосередню участь у боях. Начальнику гарматних майстерень (*докумджубаши*) підпорядковувались ціла група спеціалістів: *тамірджі* (механіків), *бургуджі* (свердловщиків), *ямаджі* (ремонтників), *кефджегірів* (металургів), майстрів з відливки гармат, ковалів та ін. Їх майстерність у виготовленні гармат кожного разу відзначалась османським урядом шляхом влаштування спеціальних частувань майстрів за участю великого візиря, шейх-уль-іслама та інших міністрів. Водночас проводився ретельний обрахунок матеріалів, що надходили до

¹ За деяким свідченнями османи вперше використали гармати під час битви на Ковоському полі (1389 р.), до цього вони застосовували т.зв. манджиник (катапульта).

Топхане, а також облік готової продукції; за що в корпусі відповідали *назир топхане* (керуючий) і *емін топхане* (уповноважений).

Під час походу топчу перебували в ар'єргарді армії, але перед боєм висувались в перші бойові порядки, займаючи місце перед яничарами (в центрі), а також і на флангах. Аналогічний порядок мав місце і під час облоги фортець, але у цьому випадку використовувались гармати великого калібру (*калакуб*). Османи намагались застосовувати гармати під час проведення всіх своїх операцій; до тих районів, куди через їх топографічні особливості не можливо було довести артилерію, вони виготовлялись у похідному таборі. Топчу проходили службу і в прикордонних фортецях, де також служили й місцеві гармаші *йєрлікулу* (тімариоти). Їх завданням було підтримання гармат у постійній готовності (а у разі потреби – їх ремонт), і звичайно ж ведення з них прицільного вогню під час воєнних дій.

З топчу була тісно пов'язана діяльність вояків корпусу перевізників гармат (*топ арабаджилари*), який був створений у другій половині XV ст. для транспортування гармат великого калібру. Спочатку його комплектування відбувалось з числа аджемі орланів, але з XVI ст. до корпусу стали зараховувати й синів арабаджиларів (*кулоглу*) і навіть сторонніх осіб (*кулкардешлери*). Нижчі чини корпусу перебували на казарменому становищі (район Топхане), час від часу їх відряджали для проходження служби до тих фортець, де перебували топчу. У майстернях корпусу виготовлялись вози для перевезення гармат різних калібрів, під час походу арабаджилари мали підтримувати їх у робочому стані та в разі потреби проводити їх ремонт; а крім того – доглядати за мулами та волами. В умовах бездоріжжя та гірської місцевості завдання арабаджиларів суттєво ускладнювалось, що вимагало кооперації їх зусиль з топчу та іншими підрозділами корпусу яничарів. Командування корпусом здійснював топ арабаджибаши. Корпус складався з 63 підрозділів, у найчисельнішому нараховувалось 52 вояки. У 1686 р. кількість арабаджиларів становила 622 чол., а разом з обслугою (*мютеферріка*) – 1000 осіб [1, с.297].

Не буде перебільшенням стверджувати, що успіх у бою значною мірою залежав від кількості та якості зброї, яка видавалась яничарам *джебеджи* (від слова *джебе* – зброя, кольчуга) – майстрами-зброярами ще одного підрозділу (оджаку) військ *капикулу*, що був створений відразу після виникнення яничарського війська. Він комплектувався аджемі огланами – до нього потрапляли фізично міцні юнаки, які спочатку проходили службу в Джебхане (зброярські майстерні в Стамбулі), де власне й відбувалось їх знайомство з процесом виготовлення

та ремонту зброї, і після кількох років навчання вони могли бути заховані до корпусу джебедеджи. В організаційному відношенні оджак джебедеджи поділявся на 37 орта і 59 бьолюків, які не мали чітко визначеної кількості (у 1571 р. оджак джебедеджи нараховував 625 майстрів, ще за 23 роки – 2500 осіб та ще 1000 на флоті) [4, с.204], звичним явищем було коливання його кількості у подальшому від однієї до трьох тисяч вояків [1, с.293], що залежало від загального числа яничарів.

Звичайною практикою була стовідсоткова участь джебедеджи у військовому поході, коли на чолі армії був султан або великий візир, в інших випадках до експедиції долучалась лише частина османських зброярів. Під час воєнних дій джебедеджи слідкували належним станом усього озброєння яничарів, здійснюючи в разі необхідності його ремонт, а після їх закінчення вони мали забезпечити зберігання зброї в спеціальних арсеналах. Для перевезення необхідного реманенту та запасів зброї джебедеджи використовували вози або перевозили це на верблюдах. До функцій джебедеджи також входили супровід та охорона усієї військової амуніції до театру воєнних дій. Особливо ретельно джебедеджи слідкували за справністю стрілецької зброї та достатньою кількістю набоїв до неї. Ще одна функція джебедеджи – забезпечення зброєю тих яничарів, які проходили залогову службу в прикордонних фортецях, для цього у визначених місцях облаштовувались склади, яким опікувались уповноважені до цього командуванням оджаку джебедеджи офіцери (термін їх служби становив три роки, після чого мала бути проведена ротация і до цих місць прибували новачки).

Командування корпусом здійснював *джебедеджибаши*, який також виконував й комендантські функції у кількох кварталах столиці; до вищої управлінської ланки оджаку входили його перший заступник (*башкетхуда*), три *кетхуди* і *джебедеджи башчавуш*. Молодші офіцери (*чорбаджи*, *одабаши* і *аиччибаши*) здійснювали провід в орта джебедеджи. Казарми зброярів у Стамбулі (район Ая-Софья) розташовувались у безпосередній близькості до майстерень і складів зброї. Якщо кількість зброї в арсеналі ставала меншою, ніж того вимагали потреби воєнного часу, джебедеджибаши звертався з відповідним поданням про їх поповнення до султанського Дівану, звідки діставав потрібні кошти для придбання усього необхідного у зброярських майстернях, але більша частина зброї (стріли, залізні лати, мушкети тощо виготовлялась у майстернях корпусу). Як і яничари джебедеджи отримували платню раз на три місяці, в кінці року їм сплачували додаткові кошти (т.зв. *кеманбаха*) для придбання луку і стріл.

Ще один допоміжний підрозділ – корпус бомбардирів (*хумбара-*

джи (від *хумбара* – залізний або бронзовий снаряд (ядро), в середину якого закладалась вибухівка) – також був тісно пов’язаний з топчу і джебедами як в мирний, так і у військовий час. Вояки корпусу (загалом 600 чол.) поділялись на дві категорії: тих, хто отримував за службу платню, та утримувачів тімарів (останні служили в фортецях). Для першої категорії хумбараджи були споруджені казарми та майстерня з виготовлення хумбара. Управління корпусом здійснював *хумбараджибаши* (або *алайбаши*), 100 вояків становили одну ода на чолі з одабаши, яка в свою чергу поділялась на дві півсотні під командуванням *еллібаши*; до числа офіцерів належали три *отузбаши* (командири 30 вояків), десять *онбаши* (десятників), веکیلхарч, чавуш, імам, лікар, хірург, писар і барабанщик [1, с.300].

Завданням вояків з оджаку *лягимиджи* (саперів) було прокладання підземних ходів під мури неприязельських фортець, закладення вибухівки та її підрив. До корпусу охоче зараховували тих вояків, хто мали хоча б мінімальні технічні знання або демонстрували здатність до їх засвоєння. Вже на цьому етапі командування корпусу визначало подальшу спеціалізацію кожного вояка, які потрапляли до підрозділів з риття тунелів або могли стати саперами для роботи з вибухівкою та займатися безпосередньо підривом мостів та фортифікаційних укріплень ворога. Звичайною винагородою воякам цього підрозділу за службу було наділення їх тімаром (дірликом) або виплата жалування, причому ця категорія лягимиджи поділялась на 17 джемаатов та підлягала джебедеджибаши. Натомість «тімарні» сапери підпорядковувались *лягимиджибаши* та ще кільком старшим офіцерам оджаку. У XVII ст. корпус нараховував 500 чол., кілька його підрозділів особливо успішно діяли під час облоги та здобуття фортеці Кандія (1669 р.), але цей епізод став початком занепаду цього підрозділу, і вже у XVIII ст. його кількість зменшилась до 200 осіб.

Під час воєнних походів створювалась служба постачання армії – т.зв. *ордуджу еснафи* (армійський цех ремісників)¹, до складу якого входили відібрані кадіями великих турецьких міст (Стамбула, Едірне, Бурси) ремісники та торговці. Керівництвом цим цехом здійснював *ордуджубаши*, який персонально відповідав перед командуванням яничарського корпусу за роботу підпорядкованих йому майстрів. У корпусі діяла й постійна медична служба, яка опікувалась хворими і пораненими. Ці вояки перевозились за допомогою *майдан чорбаджи* у визначене місце, де передавались *башиджерраха* (головному хірур-

¹ Утримання ордуджу еснафи відбувалось за рахунок тих цехових організацій, з яких були мобілізовані ці ремісники.

гу), який через підлеглих йому лікарів організовував їх лікування та подальший догляд.

До середини XVI ст. військо капикулу продовжувало зберігати свій замкнений військово-професійний характер, але пізніше його організація зазнає дедалі відчутних потрясінь, що було пов'язано зі змінами в самій структурі Османської імперії. Вже за наступні півстоліття воно втрачає свою «кастовість», що забезпечувалось системою девширме, суворим дотриманням законів та правил внутрішнього життя оджаку. Дозвіл на шлюб та зарахування до лав капикулу їх синів призвели до розмивання жорстких правил його комплектування та сприяли проникненню до їх середовища значної кількості декласованих елементів, які не мали спеціальної підготовки та не пройшли попередньої служби у якості аджемі огланів. Такі явища послаблювали військову дисципліну та підривали боєздатність війська капикулу. Разом з тим держава, що продовжувала вести тривалі війни, вже не мала можливості регулярно і в повному обсязі сплачувати капикулу платню за їх службу, водночас – в силу воєнної необхідності – їх кількість весь час зростала.

Але при цьому все значніше число капикулу починають в різний спосіб ухилятися від участі у військових кампаніях. Війни перестають бути прибутковими з точки зору військової здобичі в результаті важливих економічних та технологічних зрушень в Європі, що призвели до посилення армій європейських правителів. Війни стають затяжними та небезпечними, тягнуть за собою набагато більше втрат, що й обумовлювало бажання капикулу звільнитися від обтяжливих військових зобов'язань. Серед капикулу, які були розквартировані у провінціях, все більшого поширення набуває практика отримання дозволу відмови від участі в походах через хворобу, що передбачало наявність у них спеціального документа, де місцевим кадієм був би засвідчений факт недуги. Дозвіл брати шлюб призвів до появи значного числа синів капикулу (кулоглу), які отримують право на вступ до корпусу, що перетворює цю професію у спадкову. Капикулу не сплачували жодних податків державі, були непідсудні місцевим судам, підлягаючи виключно дисциплінарній владі своїх командирів.

Весь час свого існування корпус капикулу залишався важливим військово-політичним інститутом Османської імперії, який разом з підрозділами військ яя, мюсселем і азебов фактично являв собою центральний елемент створеної османськими султанами нової військової системи, не пов'язаної з архаїчними традиціями родоплемінної організації середньовічного війська. Капикулу вирізнялись своєю дис-

циплінованістю, високим бойовим духом та здатністю виконувати бойові завдання найвищої складності. Завдяки особливій формі комплектування та вишколу, військо капикулу, що з самого початку було суто османським винаходом, являло собою одне з перших в Європі за часів середньовіччя професійне багаточільове формування.

Але на відміну від інших підрозділів османської армії корпус капикулу дуже скоро став не тільки воєнною силою, але й професійною військовою організацією, яка дедалі більше набувала політичного впливу в державі. Це пояснювалось тим, що капикулу був не тільки постійним професійним військом, вояки якого отримували фіксовану плату за свою службу, але й являв собою придворну султанську гвардію. Таке особливе становище капикулу обумовлювало залежність обрання шляхів вирішення різних державних справ (у т.ч. зміни султанів на престолі) від позиції та настроїв офіцерського складу корпусу. Вивчення специфіки функціонування корпусу капикулу являє значний інтерес для дослідників історії Османської імперії на всіх етапах її існування аж до його ліквідації у XIX ст., але особливу увагу привертає ранній період розвитку оджаку капикулу, коли він був тісно пов'язаний з османським державотворенням.

Джерела та література:

1. История Османского государства, общества и цивилизации: в 2-х т. / Под ред. Э.Ихсаноглу. – М., 2006. – Т.1: История Османского государства и общества. – 602 с.
2. Иналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600 / Г. Иналджик / О. Галенко (пер. з англ.). – К., 1998. – 286 с.
3. Клейнман Г. О. Армия и реформы. Османский опыт модернизации / Г.О. Клейнман. – М., 1989. – 158 с.
4. Мебде-и Канун-и Йеничери оджагы тарихи (История происхождения законов янычарского корпуса) / Изд. текста, пер. с тур., коммент. и указ. И.Е. Петросян. – М., 1987. – 356 с.
5. Пенский В. В. Военная революция и развитие военного дела в Османской империи в XV – XVII вв. / В. В. Пенский // Восток (Oriens). – (Москва). – 2007. – № 6. – С.30–40.
6. Петросян И. Е. Трактат о янычарах как источник по истории Османской империи начала XVII в. / И. Е. Петросян // Источниковедение и текстология средневекового Ближнего и Среднего Востока. – М., 1984. – С.185–191.
7. Петросян И. Е. К истории создания янычарского корпуса / И. Е. Петросян // Тюркологический сборник. 1978. – М., 1984. – С. 191–200.
8. Петросян И. Е. Янычарские гарнизоны в провинциях Османской им-

перии в XVI – XVII вв. / И. Е. Петросян // Османская империя: система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы: Сб. статей / С.Ф.Орешкова (отв. ред.). – М., 1986. – С.66–71.

9. Петросян И. Е. Янычарский корпус в конце XVI – начале XVII века и первая попытка военной реформы в Османской империи / И. Е. Петросян // Восток. История и культура. (Ю. Петросяну к 70-летию со дня рождения) / Под ред. И. Петросян, Е. Резвана, Э. Темкина. – СПб., 2000. – С. 108–128.

10. Радушев Е. В. Место вооруженных сил в структуре османской феодальной системы на Балканах / Е. В. Радушев // Османская империя: государственная власть и социально-политическая структура / С.Ф. Орешкова (отв. ред.). – М., 1990. – С.107–112.

11. Чухліб Т. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500 – 1700 років / Т. Чухліб. – К., 2010. – С.67–76.